

**OBYWATELSKA GRUPA SPOŁECZNOŚCIOWA
“RATUJEMY POLSKIE ZABYTKI”**

**Propozycje do Projektu Krajowego Programu Ochrony
Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2016**
zgłoszone w ramach konsultacji społecznych ogłoszonych przez
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

przyjęte w dniu 14 października 2013

**Obywatelska Grupa Społecznościowa “RATUJEMY POLSKIE ZABYTKI”
reprezentuje opinie szerokiego grona miłośników zabytków w Polsce**

I. Streszczenie

Projekt programu zawiera szeroki zakres słusznych rekomendacji, dotyczących wielu aspektów ochrony dziedzictwa kulturowego, oraz wpisuje ochronę zabytków w strategię rozwoju kraju. Dziedzictwo to w Polsce jest obecnie na wielu obszarach w bezprecedensowy sposób zagrożone w wyniku zmian ustrojowych i cywilizacyjnych, co jednakże nie zostało dostatecznie wyartykułowane w projekcie.

Dokument trafnie określa szereg wyzwań stojących przed systemem ochrony dziedzictwa w Polsce. Niektóre konieczne działania nie zostały jednak naszym zdaniem dookreślone lub wręcz zostały pominięte.

Horyzont czasowy projektu w teorii wskazuje na lata 2013-2016, ale mamy już praktycznie końcówkę roku 2013, więc realnie - po uwzględnieniu zgłaszanych uwag – będzie to program trzyletni 2014-2016. Okres ten, choć względnie krótki, powinien być maksymalnie wykorzystany z jednej strony do przygotowania podstaw i założeń zmian „systemowych” (ustawodawstwo, polityka zarządzania dziedzictwem), a z drugiej do szybkiego i skutecznego zajęcia się obiektami najbardziej zagrożonymi i kwestiami wymagającymi pilnego uregulowania.

Zdajemy sobie sprawę, że nasze postulaty mogą wykraczać poza ramy czasowe programu, ale w obliczu braku zwerbalizowanej polityki ochrony dziedzictwa uważamy za konieczne ich zamieszczenie tutaj, bo powinny one stanowić podstawę opracowania spójnego systemu, którego brak negatywnie wpływa na skuteczność konkretnych działań.

Przed wszystkim uważamy za konieczne uzupełnienie programu o następujące kluczowe zadania:

- 1. Zgrupowanie celów i zadań według stopnia ich pilności.**
- 2. Wyznaczenie w trybie pilnym działań mających ratować zabytki zagrożone.**
- 3. Zrewidowanie podstaw aksjologicznych ochrony dziedzictwa kulturowego w celu sformułowania nowoczesnej polityki zrównoważonego zarządzania tym dziedzictwem.**
- 4. Podjęcie pilnej reformy ustawodawstwa i przepisów prawnych mających wpływ na ochronę dziedzictwa. Opracowanie przepisów wykonawczych.**

W celu opracowania nowoczesnego i skutecznego programu ochrony zabytków, proponujemy także poszerzyć poszczególne cele i zadania zawarte w projekcie o nasze bardziej szczegółowe propozycje. Te uwagi i zalecenia zawarte są pod odpowiednimi celami i zadaniami programu.

II. Propozycje zadań kluczowych

1. Zgrupowanie celów i zadań według stopnia ich pilności.

- 1.1 W pierwszym rzędzie powinna zostać wprowadzona klasyfikacja zadań według stopnia pilności. Za pilne należy uznać wszelkie działania zmierzające do ratowania zabytków i obszarów historycznych zagrożonych zniszczeniem. Pozostałe zadania powinny być wdrażane równolegle.

2. Wyznaczenie w trybie pilnym działań mających ratować zabytki zagrożone bezpowrotnym zniszczeniem.

- 2.1 Analiza - na podstawie dotychczasowych raportów, wizytacji oraz bogatej i na bieżąco uaktualnianej dokumentacji pisemnej i fotograficznej dostępnej w Internecie (prowadzonej przez portale, grupy i profile tematyczne) - stanu zachowania zasobów dziedzictwa historycznego pod względem pilności działań ratunkowych. Wytypowanie najbardziej zagrożonych zabytków do „Czerwonej Listy Zabytków Zagrożonych”.

- 2.2 **Wyznaczenie, wspólnie z samorządami i innymi partnerami społecznymi, strategii i działań naprawczych na wyselekcjonowanych obszarach wymagających pilnej interwencji konserwatorskiej** (wsie, folwarki, założenia rezydencjonalne w ich całkowitym zakresie, cmentarze, obszary przemysłowe, historyczna śródmiejska zabudowa miast itp.). Szczególna zapaść systemu ochrony jest widoczna na tzw. ziemiach odzyskanych.

Warto rozważyć: Powołanie w najbardziej zaniedbanych pod tym względem województwach niewielkich „zespołów kryzysowych” (np. architekt, konserwator, działacz społeczny, studenci prawa i historii sztuki, wolontariusze), które wyznaczą np. 10-15 miejsc czy obiektów rocznie do ratowania. Stworzenie, w ramach rocznego funduszu na ochronę zabytków, „funduszu kryzysowego” dla ratowania tych najbardziej zagrożonych obiektów i miejsc. Aby umożliwić skuteczną interwencję, należałoby zachęcać zespoły do poszukiwania niestandardowych rozwiązań we współpracy z właścicielami i lokalnymi społecznościami.

- 2.3 Propagowanie i premiowanie inicjatyw na styku ochrony zabytków i aktywizacji społecznej, gdyż sprzyja to wzrostowi poczucia odpowiedzialności za lokalną spuściznę, co z kolei skutkuje większą skutecznością i trwałością wdrożonych działań.

3. Zrewidowanie podstaw aksjologicznych ochrony dziedzictwa.

- 3.1 Konieczne jest odejście od koncepcji „ochrony zabytków” w kierunku „zrównoważonego zarządzania dziedzictwem kulturowym”. W projekcie brak jasnego i przekonującego sformułowania założeń kompleksowej i konsekwentnej polityki państwa w tym zakresie.

Proponowany termin oddaje konieczność holistycznego podejścia do dziedzictwa, które społeczeństwo nie tylko ma chronić, ale i umiejętnie oraz świadomie nim zarządzać w ramach zarządzania zasobami kraju.

- 3.2 Opracowanie kluczowych zasad pozwalających na wypracowanie konsekwentnej filozofii i praktyki konserwatorskiej w Polsce doświadczającej głębokich przemian cywilizacyjnych.

Warto rozważyć: Poniższe główne zasady polityki zarządzania dziedzictwem obowiązujące w systemie Anglii a sformułowane przez komisję English Heritage jako podstawy uprawiania polityki państwa w tej dziedzinie:

Zasada 1: Środowisko historyczne jest wspólnym bogactwem

Zasada 2: Każdy powinien mieć możliwość partycypowania w procesie ochrony środowiska historycznego

Zasada 3: Zrozumienie wartości miejsc historycznych jest zagadnieniem kluczowym

Zasada 4: Miejsca historyczne o szczególnym znaczeniu powinny być zarządzane w sposób chroniący ich wartość

Zasada 5: Decyzje o dokonywaniu zmian muszą być rozsądne, przejrzyste i konsekwentne

Zasada 6: Niezbędne jest dokumentowanie decyzji na bieżąco i uczenie się na ich podstawie.

- 3.3 Wprowadzenie zasady równoprawnego traktowania dziedzictwa kulturowego, jako spuścizny różnych kultur wplecionych we wspólną wielowiekową historię kraju. Wszystkie te miejsca zaświadczać bowiem o wkładzie milionów ludzi z różnych środowisk, którzy przyczynili się do zbudowania kultury materialnej, która nas otacza, a która z kolei kształtuje naszą tożsamość. Umożliwi to unikanie nieuzasadnionego faworyzowania konkretnych miejsc historycznych lub grup przy podziale środków na ochronę dziedzictwa.

- 3.4 Wprowadzenie zasad dostępności informacji i transparentności w procesie zarządzania, zwłaszcza w podejmowaniu decyzji na wszystkich szczeblach systemu. W tym zakresie powinny powstać i być ogólnie dostępne w Internecie odpowiednie rejestry, nie tylko zabytków, ale także procedur, podejmowanych działań, przyznawanych dotacji, itp..

4. Podjęcie pilnej reformy ustawodawstwa i przepisów prawnych mających wpływ na zarządzanie dziedzictwem, aby zatrzymać procesy jego degradacji i niszczenia. Przepisy prawne powinny bowiem działać na rzecz wspierania obywateli w aktywnym uczestnictwie i zarządzaniu zasobami dziedzictwa.

- 4.1 Dążenie do jak najszybszej zmiany ewidentnie szkodliwych przepisów prawnych (np. art. 169 KC dot. zwrotu ukradzionych zabytków ruchomych; przepisy dot. podatku od nieruchomości w świetle przypadków wyburzania zabytkowych budynków przez właścicieli w celu zminimalizowania podatku; przepisy określające warunki wykreślenia zabytku z rejestru, które obecnie de facto umożliwiają jego wyburzenie w majestacie prawa).
- 4.2 Rozwiązanie problemu nieegzekwowalności przepisów prawa i 'imposybilizmu' (szerokie zagadnienie, obejmujące m.in. kwestię braku procedur wykonawczych oraz standardów współpracy policji z obywatelami, partnerami społecznymi i służbami konserwatorskimi).
- 4.3 Zmiana i doprecyzowanie przepisów o prawach i obowiązkach właścicieli obiektów zabytkowych i uzupełnienie ich o jasne w interpretacji przepisy wykonawcze, umożliwiające ich egzekucję, takie, jak nakładanie bardziej dotkliwych kar, nakazy (np. przywrócenia zabytku do poprzedniego stanu, zabezpieczenia zabytku oraz w ostateczności odebrania zabytku nieuczciwemu inwestorowi bez wysokich kosztów ponoszonych np. ze strony gminy). Poszerzenie ich o przepisy umożliwiające premiowanie właścicieli dbających o obiekty np. nagrody WKZ, odpisy podatkowe, pomoc finansowa. Zmiany te mają na celu skuteczne egzekwowanie od każdego właściciela dbałości o zabytek, który jest dobrem narodowym.
- 4.4 Wprowadzenie do Kodeksu Karnego kategorii „przestępstwa wobec dziedzictwa” (na wzór anglosaskiej kategorii „heritage crime” – czyli: wandalizm, kradzież, umyślne zniszczenie, rozebranie) i jego uzupełnienie o system nakazów i kar. Wprowadzenie tej kategorii do kodeksu karnego umożliwi traktowanie takich przestępstw z odpowiednią surowością i ich ściganie także poza granicami kraju (powszechny problem to „znikanie” nieuczciwych właścicieli za granicami Polski).
- 4.5 Wprowadzenie szczegółowych prawnych narzędzi ochrony konserwatorskiej nad nowymi formami ochrony dziedzictwa (Pomnik Historii, Park Kulturowy, gminne strefy ochrony i gminne ewidencje zabytków, szlaki kulturowe).
- 4.6 Przeprowadzenie pilnej reformy prawa dotyczącego ustanawiania planów zagospodarowania przestrzennego i zarządzania przez samorządy polityką planistyczną w sposób zrównoważony i długofalowy. Obarczenie samorządów obowiązkiem wytyczania obszarów ochrony (krajobraz historyczny, obszary urbanistyczne i ruralistyczne) w ramach formy ochrony, jaką daje obecnie Park Kulturowy, lub też innych form ochrony, jakie już istnieją, lub jakie mogą zostać wyłonione w toku reformy systemu.

4.7 Zmiana sposobu opiniowania projektów architektonicznych dotyczących zarówno obiektów zabytkowych, jak i nowych. W chwili obecnej odpowiedni WKZ uzgadnia projekty architektoniczne mając realny wpływ na oblicze pojedynczych budynków oraz całych miast, często w sposób stronniczy i pozbawiony merytorycznego uzasadnienia. Rodzi to procesy korupcjogenne, pozostawia bowiem w ręku jednego urzędu nadmierne uprawnienia i powoduje, że decyzje nie są ograniczone przepisami, a uzależnione od „widzimi się” jednego człowieka. Konieczne jest więc:

- stworzenie zespołu ekspertów, który zbierałby się w wyznaczonych terminach i konsultował, uzgadniał, omawiał projekty architektoniczne, miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego i inne projekty mające wpływ na wszystkie rodzaje obiektów zabytkowych (także tych prezentujących wartości historyczne i artystyczne lecz dotychczas nieobjętych ochroną prawną). W skład zespołu powinni wchodzić urbaniści, architekci, historycy sztuki, konserwatorzy zabytków, fachowcy w poszczególnych dziedzinach. Uzgodnienia zespołu powinny być zakończone wydaniem decyzji administracyjnej.

- działania zmierzające do ograniczenia praktyk korupcyjnych: np. wprowadzenie obowiązku badania rynku w obszarze wyceny konserwacji danego obiektu, z obowiązkiem otrzymania minimum trzech ofert. Procedura wyceny powinna być ogłaszana w jednym systemie informacyjnym. Obecna sytuacja pozwala bowiem na wygrywanie przetargów przez firmy konserwatorskie piszące projekty „pod siebie”. Często wygrywa droga i nie najlepsza oferta.

4.8 Stworzenie niezależnych od wojewodów Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków, które powinny podlegać jedynie Generalnemu Konserwatorowi Zabytków przy MKiDN. Obecna sytuacja stwarza sytuacje niejasne i korupcjogenne, w których często podejmowane są szkodliwe dla zabytków decyzje pod wpływem politycznych nacisków.

4.9 Zmiany legislacyjne powinny uwzględniać realia rynkowe, nie da się bowiem ratować zabytków na szerszą skalę bez dalszych zachęt i ułatwień dla inwestorów, w tym np. zniżek podatkowych dla osób inwestujących w zabytki. Należy rozważyć możliwość poszerzenia zakresu zwolnień z podatku od nieruchomości, itp..

4.10 Należy poprawić standardy poszanowania praw obywatelskich (patrz zarzuty Rzecznika Praw Obywatelskich dotyczące gminnej ewidencji zabytków). W przeciwnym wypadku należy liczyć się ze znikomym poziomem społecznej akceptacji w dziedzinie ochrony zabytków i z fiaskiem podejmowanych działań.

Na tle skarg nadesłanych do Rzecznika Praw Obywatelskich wyłonił się problem zgodności z Konstytucją RP przepisów dotyczących procedury dokonywania wpisów do gminnej ewidencji zabytków, w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 18 marca 2010 roku o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie niektórych innych ustaw. Spowodowało to, że dotychczasowy system ochrony zabytków uległ zmianie. Organom konserwatorskim przyznano nowe kompetencje rozszerzając katalog form ochrony zabytków o ochronę w decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej oraz w decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Istotnym zmianom uległ również status prawny oraz znaczenie gminnej ewidencji zabytków.

- 4.11 Ustawa w art. 18 ust.2 mówi: „W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności: 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;” – niestety ten projekt Programu naszym zdaniem nie zawiera stosownych elementów, aby móc go wykorzystać w strategiach samorządowych różnych szczebli.
- 4.12 Należy – na wzór innych krajów - wprowadzić formułę dostępności do obiektów finansowanych ze środków publicznych w myśl zasady współodpowiedzialności. Przepisy regulujące zasady finansowania należy zmienić określając zasady publicznego udostępniania obiektu, według których osoba składająca wniosek o środki na rewitalizację powinna jasno sprecyzować dostępność, ograniczenia dostępności oraz jej powody. Spowoduje to unormowanie dostępu do obiektów i polepszenie współpracy administrator obiektu - odbiorca.

III. Propozycje dodatkowych zadań w obrębie istniejących celów

Postulujemy tutaj rozszerzenie i uzupełnienie ujętych w projekcie Programu celów i zadań o następujące propozycje zadań i działań dodatkowych:

Istniejące w projekcie Programu fragmenty tekstu – na niebiesko; nasze propozycje – na czarno.

1. Cel główny Krajowego Programu – Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków

Osobnego rozwinięcia wymaga kwestia korzyści ekonomicznych płynących z dbałości o stan zabytków, zwłaszcza nieruchomości, oraz obszarów zabudowy historycznej. Jest faktem, że zadbane, estetyczne miejsca i krajobrazy historyczne stanowią magnes dla turystów, również weekendowych, co przyciąga inwestorów i biznes, co z kolei przyczynia się do zmniejszenia bezrobocia i przyspiesza korzystne zmiany cywilizacyjne. (przykłady: Manchester, Wrocław, Essen, Saksonia, Toskania). Umiejętne planowanie, ułatwianie, wspieranie i dofinansowywanie projektów rewitalizacyjnych przez państwo ma więc sens ekonomiczny.

2. Cel szczegółowy 1: Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce

Kierunek działania 1: Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomości

1. Sporządzenie, w trybie pilnym, ogólnokrajowej Czerwonej Listy Zabytków Zagrożonych w celu opracowania strategii ich ratowania (patrz Punkt 2, str.3).

- 1.1 Lista powinna objąć także zabytki niewpisane do rejestru, a które powinny być chronione prawnie np. poprzez objęcie ich kategorią parku kulturowego (np. historyczne wsie). Należy przeznaczyć pieniądze na działania ratunkowe wcześniej ustalając taką listę obiektów, które czekać dłużej nie mogą. Jeśli nakłady na obiekty z takiej listy będą powodowały konieczność korekty wielkości funduszy na inne cele, to te inne cele będą musiały mieć odpowiednio skorygowane plany wydatków/dofinansowań.

- 1.2 Ponieważ w świetle obowiązującej ustawy uznanie obiektu za zagrożony zniszczeniem lub utratą cech historycznych może w efekcie doprowadzić do jego skreślenia z rejestru zabytków, istnieje również konieczność pełnego rozpoznania zasobu kulturowego regionu i opracowania dla niego obowiązujących opracowań (karty białe, karty zielone itp.).
2. Zrewidowanie kryteriów wpisu do rejestru zabytków – rozszerzenie ram wiekowych w celu objęcia ochroną większej liczby zabytków XIX-wiecznych i XX-wiecznych (tych pochodzących sprzed 1945 r., ale także budownictwa powojennego modernizmu), co zbliżyłoby Polskę do norm w krajach zachodnich.

Kierunek działania 4: Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego

1. Lepsze wykorzystanie istniejącej formy ochrony prawnej krajobrazu historycznego, jaką jest kategoria Parku Kulturowego, do ochrony zabytków wielkoobszarowych, ciągów krajobrazu ulicznego, obszarów urbanistycznych i ruralistycznych, obszarów przemysłowych, zespołów rezydencjonalnych.

- 1.1 Doprecyzowanie kategorii krajobrazu kulturowego jako obszaru, w którym zabytek lub miejsce historyczne jest elementem bardziej złożonej struktury stanowiącej jego kontekst wraz z krajobrazem przyrodniczym.
- 1.2 Potocznie stosowane pojęcie „zieleni”, odnoszące się do elementów struktury roślinnej tworzących kompozycje przestrzenne założeń ogrodowych i parkowych powinno zostać doprecyzowane w obowiązujących zapisach ustawowych. Chroniąc „zieleni zabytkową” chronimy bowiem wartości zabytkowe tworzone przez historyczne wartości przyrodnicze. Szczegółowe propozycje zawarte są w: *Załączniku 1: Uwagi dotyczące ochrony zabytkowych założeń ogrodowych.*
- 1.3 Zachęcanie jednostek samorządu terytorialnego na wszystkich poziomach do tworzenia parków kulturowych poprzez opracowanie dla nich materiałów edukacyjnych, wdrożenie szkoleń o procesie i korzyściach oraz udzielanie wsparcia merytorycznego i finansowego (w formie np. ulg podatkowych), a także tworzenie wraz z gminami planów opieki nad zabytkami i krajobrazem kulturowym.
- 1.4 Wdrożenie zmian prawnych i administracyjnych umożliwiających sprawne uchwalanie planów zagospodarowania przestrzennego z uwzględnieniem ochrony krajobrazu historycznego oraz czyniących plany zagospodarowania przestrzennego podstawowym narzędziem ochrony dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym.
- 1.5 Wdrożenie zmian prawnych precyzujących obowiązki samorządu i służb konserwatorskich względem nowych form ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego (Pomniki Historii, Parki Kulturowe, Strefy Ochrony Konserwatorskiej itp.) z wypracowaniem jednolitych dla każdej z tych form ochrony procedur i przepisów wykonawczych.

1.6 Opracowanie szczegółowych standardów opieki dla parku kulturowego przy jednoczesnym wykorzystaniu i udostępnianiu dobrych praktyk z krajów, które mają ugruntowaną kategorię obszaru chronionego. (Np. Conservation Areas w Anglii czy Rezerваты Kultury na Litwie).

2. Rozszerzenie definicji Parku Kulturowego także o kategorię Chroniony Szlak Kulturowy (np.: Szlak Cysterski!), co umożliwi wzmocnienie ochrony sieci klasztorów czy innych obiektów.

Kierunek działania 5

Poszerzenie i wzmocnienie kompetencji służb konserwatorskich. Odziespolenie (postulowane już przez Ministra Zdrojewskiego) jednostek WUOZ, które są praktycznie w stu procentach podporządkowane wojewodom, co ogranicza ich status oraz funkcje merytoryczne i decyzyjne (patrz: kwestie prawne, pkt.4.8, str. 6).

3. Cel szczegółowy 2 – Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków

Wyzwanie 1 – Podniesienie jakości zarządzania zabytkami i zarządzania procesami ochrony zabytków wraz z podniesieniem jakości procesów decyzyjnych w administracji dotyczących ochrony zabytków

- propagowanie i premiowanie inicjatyw na styku ochrony zabytków i aktywizacji społecznej, sprzyjających rozwijaniu poczucia współodpowiedzialności za lokalne dziedzictwo kulturowe
- szkolenia pracowników służb konserwatorskich w zakresie komunikacji społecznej, negocjacji, mediacji oraz w zakresie współpracy z różnymi uczestnikami procesu opieki nad dziedzictwem kulturowym.

Kierunek działania 2: Wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną oraz na innych obszarach o znaczeniu historycznym i kulturowym

Uruchomienie procedur pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy służbami konserwatorskimi a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną oraz na innych obszarach o znaczeniu historycznym i kulturowym, będzie służyć budowaniu świadomości społecznej wartości zabytków oraz zrozumieniu i akceptacji działań służb konserwatorskich związanych z ochroną zabytków.

1. Państwo powinno dążyć do upodmiotowienia obywatela i jego aktywnego uczestnictwa w procesach zarządzania zasobami, także zasobami dziedzictwa kulturowego. To uruchamia korzystne procesy, takie jak: współpraca pozioma pomiędzy wszystkimi uczestnikami procesu zarządzania oraz dynamiczne podejmowanie współpracy przez różne jednostki przy tzw. projektach. Sprzyja to rozwijaniu partnerskich stosunków i osiągnięciu równouprawnienia między

podmiotami, a także stwarza płaszczyznę dla wymiany idei, kreatywności i budowania więzi społecznych.

2. Proponujemy, aby istniejące rozwiązania internetowe – BIP (Biuletyny Informacji Publicznej) – były wykorzystywane o wiele szerzej, jako skuteczne narzędzie do publikowania np. wszystkich decyzji o wpisie do jakiegokolwiek rejestru (Rejestr Zabytków, Czerwona Lista Zabytków Zagrożonych), jak i wszelkich innych informacji związanych z zabytkami – zmniejszy to ilość wniosków o informację publiczną, a cały proces zarządzania stanie się bardziej transparentny. Dostęp do takich informacji może i powinien zaktywizować różne środowiska np. architektów, stowarzyszeń działających na rzecz zabytków, które mogą wskazywać na różne, np. pomijane, aspekty poszczególnych spraw.

3. Należy wzmocnić współpracę MKiDN i jednostek samorządu terytorialnego na poziomie regionów. Kompetencje są obecnie podzielone przy braku współpracy.

4. Cel szczegółowy 3: Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji

Kierunek działania 2: Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych

Kierunek ten powinna wspierać teoria i praktyka rozwoju społeczności (budowania kapitału społecznego). Polega ona na budowaniu silnych społeczności o dalekosiężnych horyzontach rozwoju, w oparciu o zasady sprawiedliwości i wzajemnego poszanowania, oraz na zmianie struktur władzy tak, by usunąć wszelkie bariery uniemożliwiające obywatelom uczestnictwo w debatach i decyzjach, które kształtują ich codzienne życie.

1. Należy wyznaczyć strategię zmierzającą do zwiększenia udziału obywateli w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym, bowiem bez włączania ich w procesy decyzyjne oraz bez uwzględniania ich aspiracji i potrzeb, działania konserwatorskie zawieszono będą w próżni i niejako skazane na brak szerszej akceptacji lub nawet zwykłego zrozumienia.

2. W tym celu należy również przededefiniować rolę i status konserwatora, który musi posiadać umiejętności nawiązywania partnerskiej komunikacji i współpracy z wszystkimi uczestnikami procesu zarządzania zasobami dziedzictwa na wszystkich poziomach systemu. W każdym społeczeństwie w rolę konserwatora nieuchronnie wpisany jest konflikt interesów i wartości, dlatego konieczne jest rozwijanie w służbach konserwatorskich umiejętności negocjacji i mediacji, a także umiejętnej argumentacji w zakresie dostrzegania wielorakich korzyści towarzyszących szeroko pojętej akcji ratowania i zachowania tego dziedzictwa.

3. Proponujemy także obowiązkowe włączenie do każdego urzędu konserwatorskiego przynajmniej jednego dyplomowanego konserwatora dzieł sztuki, który będzie w stanie czytać ze zrozumieniem dokumenty (sensu stricte konserwatorskie) wpływające do urzędu, aby zapewnić odpowiedni poziom merytoryczny pracy urzędu.

Zadanie 4

- 4.1 Stworzenie międzyresortowego zespołu ds. edukacji społecznej (koordynowanego przez NID), który w oparciu o konsultacje społeczne w różnych środowiskach opracuje pilotażowe strategie edukacyjne, będące wzorcami dla kampanii edukacyjnych w środowiskach lokalnych.
- 4.2 Wspieranie i publikowanie rozwiązań modelowych w zakresie edukacji społecznej.
- 4.3 Synchronizacja Krajowego Programu Ochrony Zabytków z Podstawą Programową MEN (we współpracy z MEN); wskazanie istniejących możliwości Podstawy Programowej (Ramowej oraz Uzupełniającej) do prowadzenia zajęć edukacyjnych o zabytkach w ramach przedmiotów humanistycznych na każdym szczeblu szkolnictwa.

Kierunek działania 3: Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu

Zadanie 1

Digitalizacja oraz publikacja w Internecie informacji o zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i objętych innymi formami ochrony.

- 1.1 Nawiązanie współpracy z Narodowym Programem Rozwoju Humanistyki i udostępnianie oraz propagowanie wyników badań inwentaryzacyjnych w Internecie. Wprowadzenie wieloministerialnego programu dokumentacji zabytków z wykorzystaniem Internetu.

Kierunek działania 4: Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego

1. Rząd powinien podejmować szeroko zakrojone działania, aby społeczeństwo było aktywnym partnerem w działalności na rzecz ochrony dziedzictwa na wszystkich szczeblach systemu.
 - Należy w praktyczny i możliwie najmniej zbiurokratyzowany sposób umożliwić społeczeństwu aktywny wkład w opiekę nad dziedzictwem poprzez: dobry obieg informacji oraz stworzenie narzędzi komunikacyjnych wykorzystujących Internet, pozwalających poznawać procedury, sprawdzać status zabytku, typować zabytki do rejestracji, zgłaszać zabytki zagrożone i kształtować lokalną politykę zarządzania dziedzictwem na poziomie samorządowym.
 - Należy stworzyć różnego rodzaju mechanizmy konsultacyjne, jak komitety doradcze na poziomach: centralnym, wojewódzkich i samorządowych, reprezentujące szerokie spektrum interesów i doświadczeń społecznych. Ciała doradcze na poziomie samorządów partycypowałyby w typowaniu obszarów do utworzenia parków kulturowych, stref ochrony krajobrazu, itp..
2. Sektor pozarządowy powinien być dla państwa istotnym partnerem w kształtowaniu polityki zarządzania dziedzictwem. W tym celu MKiDN powinno angażować organizacje pozarządowe (stowarzyszenia, fundacje, itp.) w audyty, okresowe konsultacje, zapraszać je do grup doradczych, krótkofalowych projektów, proponując współpracę przy wdrażaniu rozwiązań pilotażowych.

Tradycyjnie tego rodzaju formy współpracy są w Polsce ograniczone do środowiska naukowego, które jest postrzegane jako jedyny wiarygodny partner. Nie umniejszając roli, jaką środowisko naukowe ze swym rygorystycznym podejściem odgrywa w rozwoju polityki zarządzania dziedzictwem, potencjał organizacji typu NGO jest w Polsce niedoceniany i niewykorzystany. Państwo powinno zacząć postrzegać sektor pozarządowy jako partnera i sprzymierzeńca w procesach aktywizacji szerszych kręgów społecznych, organizowaniu grup dobrej woli wokół konkretnych problemów i zadań. Konsekwentne włączanie tego sektora w procesy zarządzania i korzystanie z jego wiedzy i energii wzmacnia naszą kolektywną zdolność jako społeczeństwa do reagowania na wyzwania oraz buduje mosty porozumienia pomiędzy poszczególnymi uczestnikami procesu zarządzania dziedzictwem (państwo, organizacje charytatywne, środowiska naukowe, samorządy, właściciele obiektów, szersze społeczeństwo).

3. Postulujemy zagwarantowanie obywatelom łatwego dostępu do informacji publicznej (m. in. karty zabytków, rejestry zabytków, informacje dotyczące przepisów i procedur), które mogą umożliwić im aktywny udział w opiece nad zabytkami. Słusznie w projekcie znalazły się zalecenia co do lepszego wykorzystania Internetu w tym zakresie. Tu ponownie proponujemy, aby istniejące rozwiązania internetowe – Biuletyny Informacji Publicznej (BIP) – były wykorzystywane o wiele szerzej.
4. Usprawnienie mechanizmów współpracy w dziedzinie ochrony zabytków nie powinno ograniczać się tylko do tworzenia narzędzi internetowych. O wiele owocniejsza byłaby likwidacja istniejących barier w dostępie obywateli do informacji publicznej i procesów decyzyjnych. Bariery te obecnie torpedują proces społecznej kontroli.

Należy wdrożyć procedury umożliwiające zwykłemu obywatelowi znalezienie informacji na temat obiektów, przepisów itp. praw i obowiązków właścicieli, porad konserwatorskich dla inwestorów (np. MKiDN mogłoby wydać serię broszurek tematycznych o różnych aspektach ochrony, takich jak prawa i obowiązki właścicieli, porady konserwatorskie dla inwestorów).
5. Postulujemy umieszczenie kart zabytków ruchomych i nieruchomych w Internecie. Nieudostępnianie np. kart malarstwa skutkuje nasilonym zjawiskiem kradzieży dziedzictwa, o którego istnieniu prawie nikt nie wie. Należy umożliwić społeczną możliwość wprowadzania i publikacji kart zabytków (po profesjonalnej ich weryfikacji).
6. Osobną uwagę należy zwrócić na potrzeby grup społecznych o niskiej dostępności do Internetu (ze względu na wiek, niski poziom edukacji, izolację geograficzną, ubóstwo) i stworzyć dla nich inne platformy przepływu informacji (szkoła, biblioteka, boisko, klub seniora, lokalny wolontariat na rzecz zabezpieczania zabytków, wycieczki do obiektów zabytkowych połączone z różnymi formami edukacji). MKiDN powinno, wraz z partnerami społecznymi, opracować odpowiednie standardy i zaproponować rozwiązania pilotażowe.
7. Należy zachęcać zorganizowany wolontariat i stowarzyszenia zajmujące się ratowaniem zabytków do włączania się w procesy decyzyjne (poprzez ich reprezentację w komitetach doradczych przy GKZ, WKZ i samorządach), a także poważnie traktować wkład ze strony grup internetowych poświęconych ratowaniu zabytków, skupiających entuzjastów i specjalistów.
8. Umożliwienie czynnego wpływania na politykę ochrony dziedzictwa pobudza w społeczeństwie większe zainteresowanie tym dziedzictwem, rodzi dumę z niego i rozwija świadomość dotyczącą wartości środowiska historycznego dla kultury, jakości życia i gospodarki.
9. Istotnym aspektem polityki państwowej powinno być szerzenie edukacji społecznej w dziedzinie ochrony dziedzictwa (np. studenci konserwacji na zajęciach w szkołach, szkolenia i programy mentorskie). Pracownicy służb konserwatorskich powinni na bieżąco oferować porady i wizytacje. Mając w sektorze ochrony dziedzictwa partnera

i mentora, społeczeństwo będzie na bieżąco wychowywane w poczuciu wartości środowiska historycznego, co sprawi, że tym chętniej zaangażuje się ono na rzecz jego ochrony.

Kierunek działania 5 – Wykorzystanie potencjału Europejskiej Sieci Szlaków Kulturowych

1. Należy zbudować Sieć Krajową oraz wspierać budowę Sieci Regionalnych Szlaków Kulturowych (patrz: <http://www.szlakikulturowe.dolnyslask.pl>)
2. Wykorzystanie potencjału siecującego szlaków kulturowych, co dotychczas było pomijane w ramach programu ochrony zabytków. A to właśnie sieciowanie obiektów umożliwia pogłębienie wzajemnej współpracy oraz zwiększenie konkurencyjności w pozyskiwaniu odbiorców tego dziedzictwa.

IV. Propozycje działań pomocniczych dla wszystkich celów

Zdajemy sobie sprawę, że wprowadzenie kompleksowych zmian w strukturze i funkcjonowaniu systemu ochrony zabytków będzie wymagało dużej wiedzy i doświadczenia w zakresie zarządzania zmianami oraz szczegółowego planowania. Proponujemy działania pomocnicze, które wesprą wdrażanie zadań i osiąganie pożądanych wyników w obrębie każdego celu. Poniżej wykaz propozycji tych działań:

1. Wdrażanie pilotażowego projektu dla nowatorskich działań w obrębie każdego celu szczegółowego, zawężonego do pewnego regionu lub wybranych grup obiektów zabytkowych, gdyż wdrażanie wielu nowych rozwiązań naraz bez możliwości zbadania i ewaluacji ich wyników może okazać się zbyt trudne. Proponujemy pilotaże typu „Action Research”, które testują rozwiązania w formie konkretnych projektów w krótkich cyklach czasowych, na bieżąco badając ich skuteczność i proponując ulepszenia. (http://www.academia.edu/434168/Action_Research_w_teorii_organizacji_i_zarzadzania)
2. Przeprowadzenie analizy możliwości wykorzystania gotowych rozwiązań (lub ich elementów) w zakresie ochrony zabytków, funkcjonujących z powodzeniem od wielu lat w innych krajach; opracowanie modelu zarządzania dziedzictwem kulturowym z wykorzystaniem najlepszych i najsukcesowniejzych pomysłów, także w zakresie prawa ochrony zabytków.
3. Ewaluacja Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami powinna skupić się przede wszystkim na konkretnych wynikach, takich, jak np. liczba rzeczywiście uratowanych zabytków czy wytyczonych parków kulturowych, a nie na liczbie wyprodukowanych dokumentów i innych działaniach pośrednich. Jakkolwiek oczywiste jest, że różne dokumenty powstać muszą, choćby jako program i wytyczne do niego, najważniejsze jednak muszą być rzeczywiste i skuteczne działania przy samych zabytkach.
4. Dysponujemy już wieloma dokumentami o stanie systemu ochrony zabytków w Polsce, warto więc wyciągnąć z nich szybko praktyczne wnioski. Kilka z nich podajemy jako załączniki do niniejszego dokumentu – wykaz na końcu tego pliku.

V. Podsumowanie

W niniejszym materiale nie przypadkiem pojawiły się terminy, takie, jak: system, polityka, reforma. Z jednej strony bowiem im bardziej konkretny i ograniczony czasowo program, tym łatwiejszy jest on w realizacji – zwłaszcza w obliczu naprawdę pilnych wyzwań, jakie stwarza obecna próżnia systemowa i katastrofalny stan wielu polskich zabytków.

Z drugiej jednak strony, próżnia ta wymaga głębokiej analizy i reformy. **Wdrażaniu działań najpilniejszych powinno towarzyszyć opracowanie kompleksowej polityki zrównoważonego zarządzania dziedzictwem narodowym.** W tym celu należy powołać grupę roboczą składającą się z ekspertów wielorakich specjalności, przedstawicieli środowisk naukowych, organizacji charytatywnych i aktywistów społecznych zajmujących się problematyką ochrony zabytków w Polsce (nie tylko historycy sztuki i konserwatorzy, ale także architekci, urbaniści, prawnicy, eksperci od zarządzania i rozwoju społeczności, osoby z doświadczeniem międzynarodowym itp.). Grupa taka powinna działać w sposób dobrze zorganizowany, z ustalonym dokładnie harmonogramem, tak aby opracowanie polityki zajęło wyznaczony okres czasu, bez zbędnych opóźnień.

Mamy już obecnie, również w Internecie, szereg materiałów, w których osoby wdrażające Program znajdują szeroki zakres informacji, począwszy od praktycznych pomysłów na naprawę konkretnych aspektów ochrony, po analizy porównawcze systemów ochrony dziedzictwa kulturowego w innych krajach.

Mamy nadzieję, że podane tu propozycje zarówno konkretnych działań, jak i kierunków systemowych, zostaną wykorzystane w opracowaniu i doskonaleniu skutecznej polityki państwa, zdolnej zarówno doraźnie ochronić, jak i przechować dla przyszłych pokoleń spuściznę historyczną kraju, wzbogacając nas wszystkich i wzmacniając wizerunek Polski jako nowoczesnego państwa harmonijnie wplatającego naszą historię w rozwój gospodarczy i społeczny kraju i Europy.

Liczymy na to, iż MKiDN będzie kontynuować dialog konsultacyjny tj. podtrzymywać kontakt z partnerami społecznymi, w tym z naszą grupą, oraz zachęcać ich do włączania się do różnych inicjatyw, projektów, pilotaży i ewaluacji w kontekście Programu będącego przedmiotem niniejszych konsultacji.

Propozycje stanowiące niniejszy wkład do konsultacji opracowali
uczestnicy obywatelskiej grupy społecznościowej

Ratujemy polskie zabytki = Ratujemy zabytki w Polsce

wymienieni poniżej z imienia i nazwiska, wraz podaniem ich stron internetowych:

Propozycje do
Projektu Programu Ochrony Zabytków
i Opieki nad Zabytkami
na lata 2013-2016

strona: - 14 -

<https://www.facebook.com/groups/ratujempolskiezabytki>

Dorota Jones-Olszanka

Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo (UMK, Toruń)

Grad. Dip. Community Development (RMIT, Melbourne)

Konsultant ds. zarządzania dziedzictwem, propagatorka zabytków

<https://www.facebook.com/pages/Historic-Manors-of-Lower-Silesia/465793723453424>

Ewa i Marek Wojciechowski

Fani Polski i jej dziedzictwa kulturowego

Blogerzy i dokumentaliści

<http://tripsoverpoland.eu>

Maciej Wołodko

Bloger, piarowiec ginących dolnośląskich zabytków

<http://zabytki.blox.pl/html>

<https://www.facebook.com/pages/Czerwona-lista-zabytków-Dolnego-Śląska/144154622282606>

Grzegorz Zająchkowski

Koordynator programu „Drogi Baroku” Fundacji Edukacja dla Demokracji w Warszawie

Aktywny koordynator techniczny projektów rewitalizacyjnych i popularyzacyjnych

<https://www.facebook.com/drogibaroku.org>

Sebastian Borecki

Architekt

<http://www.zabytkidolnegoslaska.com.pl/>

Bartosz Witecki

<https://www.facebook.com/PolskaDolinaLoary>

<http://www.residencenavigator.pl>

Monika Bogdanowska

Dr hab. Wydział Architektury, Politechnika Krakowska,

Członek PKN ICOMOS

Adam Widera

Konserwator zabytków

Prezes Stowarzyszenia "Monitoring Zabytków"

Łukasz Przybylak

Mgr inż. architekt krajobrazu, konserwator zabytkowych założeń rezydencjonalnych

redaktor: <http://www.residencenavigator.pl>

<https://www.facebook.com/PolskaDolinaLoary>

VI. Załączniki

Załącznik 1: Uwagi dotyczące ochrony zabytkowych założeń ogrodowych

Uwagi dotyczące relacji obecnego ustawodawstwa względem problematyki ochrony zabytkowych założeń rezydencjonalnych (założenia parkowe i ogrodowe)

- Potocznie stosowane pojęcie „zieleni”, odnoszące się do elementów struktury roślinnej tworzących kompozycje przestrzenne założeń ogrodowych i parkowych powinno zostać doprecyzowane w obowiązujących zapisach ustawowych oraz literaturze wspomagającej. Chroniąc „zieleni zabytkową” chronimy wartości zabytkowe tworzone przez historyczne wartości przyrodnicze.
- konieczność wprowadzenia (być może aneksu do obowiązującej ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) precyzyjnej i merytorycznie poprawnej terminologii określającej różnorodny charakter „komponowanej zieleni”
- Chroniąc prawem zabytkowe założenia parkowe i ogrodowe, chronimy nie tylko poszczególne elementy struktur roślinnych w ich granicach ale także przestrzenne zależności kompozycyjne w obrębie danych form jak również ich powiązania widokowe i znaczeniowe z otaczającym krajobrazem (w tym obiektami oddalonymi od siebie o dziesiątki kilometrów – chociażby obszar Kotliny Jeleniogórskiej). Ochrona „zabytkowej zieleni” to ochrona przestrzennej kompozycji budowanej przez materiał roślinny oraz architekturę, będącej w relacji przestrzennej i widokowej z lokalnym krajobrazem. Dlatego też, tak ważnym, szczególnie w kontekście założeń ogrodowych reprezentujących styl krajobrazowy jest uściślenie terminu „otoczenia” (*Ustawa z dnia 23.07.2003 r., o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Art. 3 pkt. 15, oraz Art. 9 pkt. 2*), które może dotyczyć nie tylko terenów położonych bezpośrednio przy granicach obiektu ale być również oddalonym o dziesiątki kilometrów. Sprzężenie zapisów MPZP (Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego - form ochrony przestrzennej) z Ustawą lub ewentualnym aneksem do Ustawy.
- Podstawowym elementem złożonej struktury przestrzennej wszystkich rodzajów „zabytkowej zieleni” jest pojedyncze drzewo, którego obecność w danym miejscu na terenie parku/ogrodu jest uzasadniona historycznie i wynika z zamysłu planistycznego ostatniego, udokumentowanego stanu zachowania parku/ogrodu. W praktyce powinno to oznaczać, iż wszystkie drzewa, których wiek szacowany jest na okres powojenny lub, których obecność na terenie parku/ogrodu jest wynikiem udokumentowanych zaniedbań pielęgnacyjnych sprzed 1939 r., powinny zostać usunięte z terenu danego parku/ogrodu.
- Przygotowanie merytoryczne regionalnych organów wykonawczych jest jednym z elementarnych działań mających na celu efektywną ochronę form „zabytkowej zieleni”, którą należy chronić nie tylko w obrębie prawidłowo rozpoznanych granic historycznej kompozycji ale także jej bliższego i dalszego otoczenia.

Proponowane uściślenia do przyjętych w projekcie programu definicji (strony 22 i 23)

- pałace – pałace wiejskie (ośrodki dóbr), pałace miejskie (w zespołach rezydencjonalnych);
- dwory – dwory wiejskie (ośrodki dóbr), dwory podmiejskie (w zespołach rezydencjonalnych),
- dwory obronne (m.in.: wieże mieszkalne);

- zieleń – parki **zamkowe**, pałacowe i dworskie, ogrody **pałacowe**, **zamkowe** i dworskie,
- ogrody willowe (w tym jako elementy **składowe** komponowanych założeń **wielkopowierzchniowych**), parki miejskie, **aleje**, **szpalery**, **solitery**, parki zdrojowe, parki leśne, **zadrzewienia śródpolne**, **cmentarze**, **promenady**, **skwery** i **zieleńce miejskie**,
- cmentarze – cmentarze komunalne, wojenne, wyznaniowe, **nekropole rodowe**, kwatery cmentarne, pojedyncze groby i mogiły;
- inne – ogrodzenia, bramy i kordegardy, pomniki, fontanny i studnie, mała architektura parkowa, **mauzolea**;

Widzimy także konieczność wprowadzenia (być może w formie aneksu do obowiązującej ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) precyzyjnej i merytorycznie poprawnej terminologii określającej różnorodny charakter „komponowanej zieleni”.

Załączniki w osobnych plikach:

1. **SYSTEM OCHRONY ZABYTKÓW W POLSCE – ANALIZA, DIAGNOZA, PROPOZYCJE**
praca zbiorowa pod redakcją Bogusława Szmygina
plik: SYSTEM OCHRONY ZABYTKÓW W POLSCE – ANALIZA_DIAGNOZA_PROPOZYCJE.pdf
2. **System ochrony zabytków w wybranych krajach europejskich**
Przygotował zespół Narodowego Instytutu Dziedzictwa:
Bartosz Skaldawski, Aleksandra Chabiera, Adam Lisiecki
Redakcja tekstu: Iwona Liżewska
plik: System_ochrony_zabytkow_w_wybranych_krajach_europejskich.pdf
3. **OCHRONA ZABYTKÓW W ANGLII – CZEGO MOŻEMY NAUCZYĆ SIĘ OD ANGLIKÓW? -**
Dorota Jones-Olszanka
plik: OCHRONA_ZABYTKOW_W_ANGЛИI-Dorota_Jones-Olszanka.pdf
4. **RAPORT NA TEMAT FUNKCJONOWANIA SYSTEMU OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W POLSCE PO ROKU 1989** pod redakcją Jacka Purchli
plik: RAPORT NA TEMAT FUNKCJONOWANIA SYSTEMU OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W POLSCE PO ROKU 1989 pod redakcją Jacka Purchli.pdf
5. **NIK - Informacja o wynikach kontroli prawidłowości gospodarowania i nadzoru nad wybranymi zabytkami nieruchomymi w latach 2004 – 2008**
plik: NIK - Informacja o wynikach kontroli prawidłowości gospodarowania i nadzoru nad wybranymi zabytkami nieruchomymi w latach 2004 – 2008.pdf

